

VĚSTNÍK Z HRÁDKU

Zpravodaj Českého muzea stříbra v Kutné Hoře

KVĚTEN 2023

č. 8

Medaile Emanuela Lemingera, 1933, autor Anton Hám, stříbro – soukromá sbírka a bronz, Sběrka ČMS, inv. č. M2/983

Kutná Hora v kovu ražená

Kutná Hora v kovu ražená je název jedné z výstav, kterou jsme v muzeu připravili pro letošní rok. Toto téma by se ale zároveň mohlo a mělo stát i novou pravidelnou rubrikou našeho Věstníku, ve které vám budeme nejen představovat jednotlivé kutnohorské medaile, ale přinášet i nová zjištění. V průběhu přípravy výstavy se totiž ukázalo, že toho o celé řadě našich medailí ani zdaleka nevíme tolik, kolik jsme si mysleli. Na úvod mi ale dovoluťe ještě krátký souhrn toho, co lze na výstavě vidět, a tedy toho, co by nás v letech následujících mělo v tomto pravidelném seriálu čekat.

Myšlenka na uspořádání výstavy kutnohorských medailí sice krystalizovala již několik let, ale takovou poslední kapkou k její realizaci byla loňská řádná inventarizace razidel z muzejní sbírky. Těch je aktuálně sice jenom 17 evidenčních čísel, což představuje 22 kusů, ale hned několik z nich je opravdu výjimečných. Zkrátka se zrodil nápad vystavit medaile kutnohorských hospodářských, průmyslových nebo krajských výstav z druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století, které by doplnily další medaile s tematikou Kutné Hory. Při prohlídce sbírky medailí se mi ale jejich počet začínal pomalu rozrůstat o okolní města (Čáslav, Uhlířské Janovice), městečka (Nové Dvory, Žehušice, ...) a vesnice (Hlízov, Kralice, Rohozec, Vidice, ...), takže na výstavě je zastoupeno 34 lokalit z kutnohorského okresu. Časově se mi to posunulo vpřed až do současnosti, ale i vzad do století 18., pak 17., 16. a nakonec možná až do století 14. Zároveň se k medailím a medailonkům (medaile malých rozměrů s ouškem na zavěšení) přidaly odznaky, vojenské rády a vyznamenání, svátostky (poutní medaile s církevní tematikou), účelové známky, pamětní mince nebo početní groše. Celý soubor je

velmi různorodý i materiálově, neboť je zastoupeno zlato, stříbro, bronz, měď, cín, mosaz, hliník, olovo, železo, zinek, ale i papír nebo textil. Všechny vystavené exponáty pochoptelně nepocházejí výhradně ze sbírky našeho muzea, část jich je z Městského muzea a knihovny Čáslav, Regionálního muzea v Kolíně, Národního zemědělského muzea – Muzea českého venkova na zámku Kačina a v neposlední řadě i od soukromých sběratelů, u kterých se mi podařilo objevit poklady z veřejných sbírek neznámé, anebo si naopak potvrdit výjimečnost exemplářů uchovávaných v naší sbírce. Zavítáte-li tedy na výstavu, najdete zde téměř 250 popisků k exponátům, ze kterých je řada vystavena v různých kovech nebo alespoň jako líc a rub, čili jejich celkový počet přesáhl 350 kusů. Několik dalších medailí a odznaků se nám na výstavu už prostě nevešlo, další, o kterých víme, máme vystaveny v jiných expozicích muzea a několik se nám jich prostě nepodařilo sehnat. Ale dost výtětů a statistických údajů, pojďme se podívat na medaile samotné.

Jako první jsem vybral medaile věnovanou Emanuelu Lemingerovi, dlouholetému kustodovi našeho muzea, o kterém jsem si myslel, že víme téměř vše. Opak se však ukázal pravdou. Emanuel Leminger se narodil 25. prosince 1846 ve vesničce Nedvězí (dnes součást obce Rabyně v okrese Benešov). Po vystudování piaristického gymnázia v Praze se měl, na přání své matky, stát knězem. Rozhodl se ale jinak a na pražské univerzitě se zapsal ke studiu matematiky a fyziky. Studia zakončil v roce 1872 a přijal místo učitele na c. k. vyšší reálné škole v Kutné Hoře (dnes internát kutnohorské průmyslovky na Komenského náměstí). V rámci své pedagogické činnosti sepsal i několik učebnic přírodopytu

pro školy měšťanské (čili dnes základní) a fyziky pro školy reálné (střední) a ústavy učitelské (vysoké). O pár let později (1877) stál i u vzniku Archeologického sboru Vocel, který si kladl za cíl opravu kutnohorských památek, zejména chrámu sv. Barbory, a záchranu písemných i hmotných památek z dějin města a širokého okolí. Od samého začátku byl u zrodu sborových sbírek, z nichž celá řada dodnes tvoří nejvýznamnější a nejvzácnější část sbírky našeho muzea. V prvních letech sbírku spravoval Jan Josef Řehák, další významný člen profesorského sboru zdejší reálky, kterému Leminger od roku 1880 pomáhal s numismatikou. V roce 1883 se hlavním kurátorem celé muzejní sbírky stal Emanuel Leminger. Stál tak u prvních sborových výstav, u neustálého stěhování sbírek (stále se hledaly dostačující prostory pro rychle se rozrůstající fondy), mj. připravil i sborovou výstavu v rámci Národopisné výstavy československé v Praze (1895) a připravil i první stálé expozice v Kamenném domě, který město v letech 1900 až 1902 rekonstruovalo právě pro účely zřízení muzea. O svěřené sbírky se aktivně staral až do roku 1926. Za tuto dobu sepsal díky znalosti svěřených sbírek a studia v městském archivu kolem sta historických studií, z nichž dvě dodnes tvoří nepostradatelnou oporu pro všechny zájemce o středověkou numismatiku a dějiny našeho města. Jedná se o knihy *Královská mincovna v Kutné Hoře* (1912) s *Dodatky* (1924) a *Umělecké řemeslo v Kutné Hoře* (1926). Dlužno podotknout, že všechny Lemingerovy práce jsou ke stažení na webových stránkách muzea. Emanuel Leminger zemřel 3. prosince 1931.

Jeho pokračovatelé v čele s novým správcem muzejních sbírek Františkem Grimmem se rozhodli, že by si Leminger za svou dlouholetou činnost zasloužil vydat portrétní medaili. V srpnu roku 1932 proto Grimm oslovil Štátní mincovňu v Kremnici s žádostí o cenovou kalkulaci takovéto medaile a zhotovení jejího návrhu některým z kremnických rytčů. Samotné zhotovení medailí problém nebyl, mincovna potřebovala pouze model z tvrdého bronzu ve velikosti maximálně desetinásobné k finální podobě medaile. Problém přišel ale s výběrem medailéra, protože rytci zaměstnaní v mincovně neměli čas. V jedné z odpovědí ředitele mincovny Ing. Jana Horáka je i výčet 22 medailérů z celého Československa. Přesto se nakonec autorem medaile stal Anton Hám (1899 až 1965), hlavní rytec kremnické mincovny, který studoval medailérství na Uměleckoprůmyslové škole v Budapešti a následně na Akademii výtvarných umění v Praze u profesora Otakara Španiela. Hám vytvořil patinované sádrové modely medaile (inv. č. MK 5 a MK 6; stará evid. č. v tzv. Grimmově katalogu – 1019 a 1020) o průměru 260 mm, za které mu byla sborem Vocel vyplacena částka 250 Kč. Na aversu zobrazil Emanuela

Patrice aversu – model medaile zmenšený na finální velikost medaile, ocel, Sbíрка ČMS, inv. č. M5/4

Matrice reversu – razidlo medaile použité k ražbě, ocel, Sbíрка ČMS, inv. č. M5/3

NOVÁ ČSL. MEDAILE

Archaeologický
sbor „Wocel“ v Kutné Hoře

usnesl se k návrhu správce musea Fr. Grimma vydati medaili na počest svého bývalého správce, zakládajícího člena sboru a dějepisce Kutné Hory, škol. rady **Em. Lemingera**. Em. Leminger byl již v letech 70tých horlivým numismatikem. Uveřejnil vícero článků o mincích v „*Damájkách*“ a sepsal významné jedinečné dílo v naší vědecké literatuře „*Královská mincovna v Kutné Hoře*“. Téměř půl století řídil a ošetřoval sbírky kutnohorského musea. Medaile tato je pěkná a důstojná památka na tohoto zasloužilého muže. Je málo museí, které by takto uctily své činovníky a odhodlaly by se k tak nákladnému podniku.

Medaile je prací akadem. sochaře a rytece státní mincovny Ant. Háma. Velikost její je 55 mm a je provedena v bronzu i ve stříbře. Na lici je znázorněn profilový portrét hledící vlevo, rok narození a úmrtí. Na rubu je vytvořen zajímavý pohled na Vlašský Dvůr před restaurací a datum založení a zrušení této české královské mincovny.

Doporučujeme sběratelům a museím včas získati tuto novou medaili všestranně zajímavou, a zároveň podpořiti odvážný podnik tohoto sboru. **Bronzová prodává se za 35 Kč, stříbrná (78 gr ryzosti ⁹⁸⁷/₁₀₀₀) za 100 Kč.**

Objednávky vyřizuje: Archaeologický sbor „Wocel“ v Kutné Hoře.

EVROPEJŠKÁ GRANTOVÁ SPOL. S R. O. KUTNÁ HOŘA

Letáček Archeologického sboru Wocel s informací o medaili, SOKA KH, fond Em. Leminger, inv. č. 235

Lemingera s cvikem na očích mírně zprava a opisem EMANUEL LEMINGER 1846–1931. Svou signaturu v podobě A. HÁM umístil při okraji medaile na Lemingerově pravém rameni. Revers nese pohled na kutnohorskou mincovnu Vlašský dvůr od severovýchodu z doby před přestavbou v letech 1893 až 1898, tedy ještě s přední hradbou s bránou, za kterou vpravo vyčnívají budovy varšajna – zástupce mincmistra, který zkoušel jakost ražených mincí. Za zmínku jistě stojí i před hradební zdí stojící sloupky spojené řetězy, které jsou dnes velmi pravděpodobně použity jako zábrana v podloubí v Husově ulici. Opis na reversu medaile zní KRÁLOVSKÁ MINCOVNA V KUTNÉ HOŘE 1300–1726. Zřejmě pro výstavní účely Anton Hám doplnil návrhy o patinovanou sádrovou tabulku (250 x 125 mm) s třířádkovým nápisem: EMANUEL LEMINGER HISTORIOGRAF KUTNÉ HORY * 25. 12. 1846. † 3. 12. 1931. (evid. č. X1/119; Grimm tuto tabulku nikde neuvádí).

Na doporučení ředitele mincovny Ing. J. Horáka byly sádrové modely předány Václavu Maškovi do První pražské umělecké slévárny v Praze – Karlíně, kde z nich odlili pozitivity o shodném průměru (260 mm) v tzv. tvrdém bronzu (inv. č. M2/1172; Grimm – 1021 a 1022) za cenu 300 Kč. Z těchto kovových modelů se poté v kremnické mincovně pomocí tzv. pantografu (specializovaný rytecký stroj na přesné mechanické zmenšování obrazu) zhotovily ocelové redukce (inv. č. M5/4; Grimm – 1023 a 1024) o průměru 55 mm. Tyto tzv. patrice, tedy pozitivní razidla vyrobené z oceli, sloužily k výrobě ocelových razidel negativních – matric (inv. č. M5/3; Grimm – 1025 a 1026). Za zhotovení patric si mincovna účtovala 330 Kč, za následné odražení a zakalení matric 440 Kč. Tím skončil proces přípravy a mohlo se přistoupit k samotné ražbě. Vyražené medaile byly na závěr procesu patinovány a lakovány, aby si zachovaly stálou barevnost.

Z dochované korespondence vyplývá, že František Grimm původně uvažoval o objednávkě 300 kusů medailí v bronzu, jejichž cena měla být 9,80 Kč za jeden kus. Finální objednávka ale nakonec zněla 200 kusů medailí ražených v bronzu a pouhých 10 kusů ražených ve stříbře. Mincovna používala k ražbě medailí stříbro o ryzosti 987/1000 a cena těchto medailí se odvíjela od hmotnosti spotřebovaného druhého kovu. Za 1 gram stříbra mincovna účtovala 50 haléřů + 15 Kč ražebné za každou stříbrnou medaili. Původní předpoklad byl, že stříbrné medaile budou o váze 90 gramů, ta ale byla nakonec snížena na cca 78 g, zhotovení jedné stříbrné medaile tak vyšlo na 54 Kč. K uvedeným částkám je nutné ještě přičíst 3% daň z obrátu a příp. kartonové ochranné obaly na medaile.

František Grimm zároveň požádal mincovnu i o možnost zhotovení postupu výroby medailí, tedy kromě patric a matric i o polotovary dokumentující vznik takové medaile. V tomto případě však v Kremnici nepochodil. Velmi pravděpodobně se tak poté, kdy sbor Wocel obdržel objednané medaile s razidly, obrátil se stejným požadavkem na pražskou ražebnu Karnaet a Kyselý. Ve výše zmíněném Grimmově katalogu nalezneme totiž další záznamy vážící se k Lemingerově medaili, u kterých je jako původce uvedena právě firma Karnaet a Kyselý. Pod evid. č. 1027 a 1028 uvádí „*Pás vysekaný z bronz. plechu*“, resp. „*Výsek*“, v ceně 15, resp. 4 Kč. Tyto dvě položky ale následující generace zřejmě vyhodnotily jako zbytečný bronzový obdélníček, resp. kolečko, a předměty vyhodily (a to měly oba předměty na sobě tato evidenční čísla velmi pravděpodobně napsány, stejně jako položky předchozí i následující). Následují tedy evid. č. 1029 – „*Medaile, prvá ražba*“ (inv. č. M2/358) v ceně 4 Kč, evid. č. 1030 – „*Medaile, po vyžihání druhá ražba*“ (inv. č. M2/359), evid. č. 1031 – „*Medaile, po druhém vyžihání třetí ražba*“ (inv. č. M2/357), evid. č. 1032 – „*Medaile po oříznutí*“

výtlaku a opílování“ (inv. č. M2/355), všechny v ceně po 5 Kč, a konečně evid. č. 1033 – „Medaile hotová, galvanicky barvená“ (inv. č. M2/356) za 7 Kč. Tato závěrečná povrchová úprava probíhala ale v pražské dílně jinak než v Kremnici, takže i samotná barva medaile je trochu odlišná.

Státní mincovna v Kremnici vyrazila 13. ledna 1933 medaili Emanuela Lemingera o průměru 55 mm v počtu 200 kusů bronzových a 10 kusů stříbrných. Archeologický sbor Vocel tyto medaile dále nabízel a prodával, bronzovou za 35 Kč, stříbrnou za 100 Kč. Bronzové medaile se ve sbírce muzea dochovaly v osmi kusech – čtyři samostatně (inv. č. M2/351 až M2/354) a další čtyři dokonce v původních kartonových obalech (inv. č. M2/980 až M2/983). Stříbrná medaile se nám bohužel nezachovala žádná. Pokud vím, tak numismatickou aukcí prošla naposledy v roce 2015 za cenu 5 060 Kč, ale muzeu se ji tehdy zakoupit nepodařilo.

Závěrem patří ještě poděkování panu kolegovi Mgr. Juraji Hirčákovi, podnikovému archiváři Mincovne Kremnica, za poskytnutí informací o ražbě (zejména přesné datum

ražby a počty vyražených medailí) a naskenování korespondence mezi mincovnou a Františkem Grimmem.

JK

Použitá literatura, zdroje:

České muzeum stříbra, fond Archeologický sbor Vocel SOA v Praze – Státní okresní archiv Kutná Hora, fond Emanuel Leminger

Podnikový archiv Mincovne Kremnica, fond Mincovňa Kremnica (1328) 1630–2016, I. oddelenie, Prevádzkové knihy a denníky z roku 1933; II. odd., Technický a výrobný úsek, Kartotéka razidiel. Podnikový archiv Mincovne Kremnica, fond Mincovňa Kremnica (1328) 1630–2016, I. oddelenie, Spisy bežnej agendy, šk. 640, 641, spisy č. 3300, 3365 a 3789.

Hostinec U Zlatého kříže, 1902, foto Josef Vokoun, fotoarchiv ČMS, evid. č. 63/86

Nad dotazy badatelů

Jedním z úkolů každé veřejné paměťové instituce je šířit vzdělání a zodpovídat široké veřejnosti otázky podle odborného zaměření té které instituce. Kutnohorské muzeum poskytuje zájemcům nejen studium ve své odborné knihovně čítající téměř 30 000 svazků a regionálních periodik, ale jeho odborní pracovníci umožňují zájemcům (nejen odborným pracovníkům jiných institucí, ale i žákům a studentům nebo široké veřejnosti) studovat i sbírkový fond muzea. Obvykle tyto návštěvníky nazýváme badateli, i když v celé řadě případů by bylo vhodnější používat spíše termín typu „spolupracující veřejnost“. Z mnohých dotazů se totiž vyvinou nové poznatky a nová poučení i pro nás muzejníky. A právě do této druhé skupiny patří i jeden náš dlouholetý

kamarád a spolupracovník muzea Saša Štěpánovský. Jeho dotazy jsou vždy stručné, na první pohled velmi jednoduché, příp. to jsou jenom takové drobnosti typu „všimnul jsem si, že ...“. Rád bych se na tomto místě některým z nich věnoval, protože je považuji buď za mimořádně zajímavé, anebo u nich předpokládám, že si podobné může klást vícero z vás. První se částečně týká bytového domu čp. 652 v Sedlecké ulici, ale především dnes již neexistujícího hostince U Zlatého kříže (nebo též *Nové hospody*). Hostinec čp. 40 se zahradou stával v ulici Kamenná stezka, jeho majitelem byla kutnohorská obec. Na sklonku 19. století ho provozoval, resp. nájemcem byl Josef Novák. Celý pozemek ale město převedlo do držení státu výměnou za historickou budovu Hrádku a do-

platek 30 000 rakouských korun. Hrádek měl přejít do rukou města ve chvíli, kdy stát na takto získaném pozemku postaví novou budovu pro C. k. státní Lindnerův koedukační ústav učitelský, který do té doby sídlil právě v Hrádku. Plány na novou školu vypracoval s četnými připomínkami ředitelství učitelského ústavu v Kutné Hoře dobře známý architekt a restaurátor Ludvík Lábler. Samotná stavba probíhala od března 1908 do května 1910 a prováděli ji kutnohorský stavitel Čeněk Dajbich a čáslavský František Herold. Hostinec

U Zlatého kříže byl sice zbourán již v roce 1902, ale onen „zlatý“ kříž, podle kterého dostal své jméno, byl uchován. V současné době je kříž umístěn na bočním průčelí nárožního domu čp. 652 ulic Sedlecká a Štefánikova. Tento dům navrhl a postavil v letech 1928 až 1929 kutnohorský stavitel Václav Kalaš. Kde byl téměř 30 let kříž uložen, nám bohužel není známo. Nicméně na fasádu domu se vrátil i po jeho opravě a zateplení v roce 2018, mj. i díky dotazu a znalostem Saši Štěpánovského.

Kolem druhého „dotazu“ chodí řada z nás prakticky denně. Kutnohorské podloubí začíná v dolní části Husovy ulice proti morovému sloupu a končí na Palackého náměstí, přičemž vede přes osm domů. Všichni znají předposlední sloup, který velmi pravděpodobně pochází z bývalé kutnohorské radnice a je připisován Matěji Rejskovi. O dva domy výše je ale ještě jeden kamenný, resp. neomítnutý sloup. V zásadě se jedná o jednoduchý hranol s mírně zkosenými hranami. A právě tady na horním vnitřním zkosení jako na jediném je vyryt zvláštní protáhlý tvar (úzký protáhlý obdélník zakončený dovnitř půlkruhovitě prohnutými stranami – vnitřní délka je cca 79,5 cm, vnější cca 83,5 cm). Když nás na tuto drobnost Saša upozornil, napadla nás myšlenka, jestli by se nemohlo jednat o vyobrazení lokte, tedy délkové míry používané např. kráječi sukna. Co nás k tomu vedlo? Oficiální míry byly ve všech městech obvykle uchovávány na radnici. Nejinak tomu bylo i u nás v Kutné Hoře. Jenže radnice vyhořela (1770), a tak mohla vzniknout „potřeba“ oficiální míry někam přesunout. No a tento dům nejenom že stál prakticky na náměstí v těsné blízkosti radnice, ale zároveň byl v držení řemeslníků a obchodníků, kteří s loktem denně pracovali.

Nárožní dům čp. 99 mezi Jakubskou ulicí a Palackého náměstím byl dříve nazýván *U Holých*. Toto jméno dostal podle svého majitele – kramáře Augustina Holého, který jej koupil v roce 1431 (shodou okolností o něj jeho potomci přišli v roce 1499, když ho Jíra, řečený Holý, musel pro dluhy přenechat Janu Smíškovi z Vrchovišť, majiteli Hrádku, dnešního sídla muzea). Pro naši teorii jsou ale podstatní až majitelé výrazně pozdější. V roce 1730 dům přešel dědictvím na Barboru, rozenou Krohnovou, a jejího manžela Jiříka Švarka, předního staršího uzdařského pořádku (uzdaři pra-

Sloup v podloubí na Palackého náměstí čp. 99

Výklenek krytý mřížkou v západním průčelí kostela sv. Jakuba

covali s kůží a tu potřebovali měřit). Po něm dům zdědil jeho syn Bernard (1743), který měl s manželkou Reginou dceru Kateřinu. A konečně v roce 1794 přešel dům na Kateřinu a jejího manžela Ondřeje Majznera, mistra soukenického. Čili i tato generace majitelů by platnou míru určitě ráda využívala. Problém ovšem nastal s přesností této „míry“. Od počátku 17. století byly v Království českém používány české zemské míry, ve kterých loket měřil 59,14 cm. Od 1. ledna 1765 zavedla Marie Terezie i u nás povinné používání dolnorakouské měrné soustavy, ve které loket měří 77,7 cm. Jenže ten náš „kutnohorský“ je přeci jen o 2, resp. 5 cm delší. Požádali jsme proto o radu našeho předního znalce měrných jednotek a jejich používání Petra Cíkrleho z Fakulty stavební VUT v Brně. Chvilku to sice s naším „kutnohorským loktem“ vypadalo nadějně, ale závěr je nakonec negativní. Vzhledem k rozporu v délce se o žádnou délkovou míru nejedná. Velmi pravděpodobně je tento motiv pouze ozdobou, která byla z neznámých důvodů zhotovena pouze na jediném ze čtyř rohů kamenného sloupu.

A třetí, pro tentokrát poslední, badatelský dotaz se týká drobných zamřížovaných výklenků v sakrálních památkách.

Jeden je v podstavci sochy svatého Jana Nepomuckého na začátku tzv. kutnohorského mostu, tedy na začátku galerie soch umístěných na parapetní zdi proti jezuitské koleji. Tato socha sice nepatří přímo do galerie, kterou ve druhé dekádě 18. století vytvořil jezuitský sochař František Baugut, ale dnes je již její nedílnou součástí. Socha vznikla pravděpodobně až v 60. letech 18. století, rovněž není vyloučeno, že nahradila starší zpodobnění tohoto v baroku nejoblíbenějšího českého svätce. Druhý podobný výklenek se nachází na západním průčelí hlavního městského kostela svatého Jakuba Většího, jehož stavba nezačala až začátkem 30. let 14. století, jak se obvykle uvádí, ale ještě o pár let dříve, pravděpodobně těsně před rokem 1300 (!). Ale zpět k výklenkům samotným – obvykle byly využívány k vkládání zbožných přání, případně jako pokladničky na milodary.

Pokud vás tyto drobné příspěvky k dějinám a pamětihodnostem našeho města zaujaly, tak vězte, že někdy příště budeme pokračovat. Již delší dobu mi tu leží další ze Sašových „jednoduchých“ dotazů.

JK

Podniky okresu Kutná Hora v dokumentech – 4. díl

Městská plynárna v Kutné Hoře

V roce 1881 se městská rada v Kutné Hoře rozhodla centrálně osvětlit město zavedením svítiplynu. Do té doby bylo město osvětleno pouhými petrolejovými lampami, které nejenže při zapálení zapáchaly, ale nebylo je možné síťově rozvést jako plyn či později elektřinu. Rozvody svítiplynu byly prvním veřejným rozvodem energie. Svítiplyn se poprvé pro veřejné plynové osvětlení použil v Londýně v roce 1813. Postupně se využívání tohoto plynu rozšířilo po celém světě. V Čechách se prvně použil v roce 1847 v Praze a v Brně. Zpočátku měli lidé k použití plynu nedůvěru, která byla vyvolána několika výbuchy prvních nedokonalých zařízení. Jedná se totiž o technický plyn tvořený směsí vodíku, oxidu uhelnatého, metanu a dalších plynů (dusík, oxid uhličitý). Po zdokonalení plynového rozvodu se svítiplyn začal hojně užívat nejen pro osvětlování ulic, ale i domácností, vytápění a vaření.

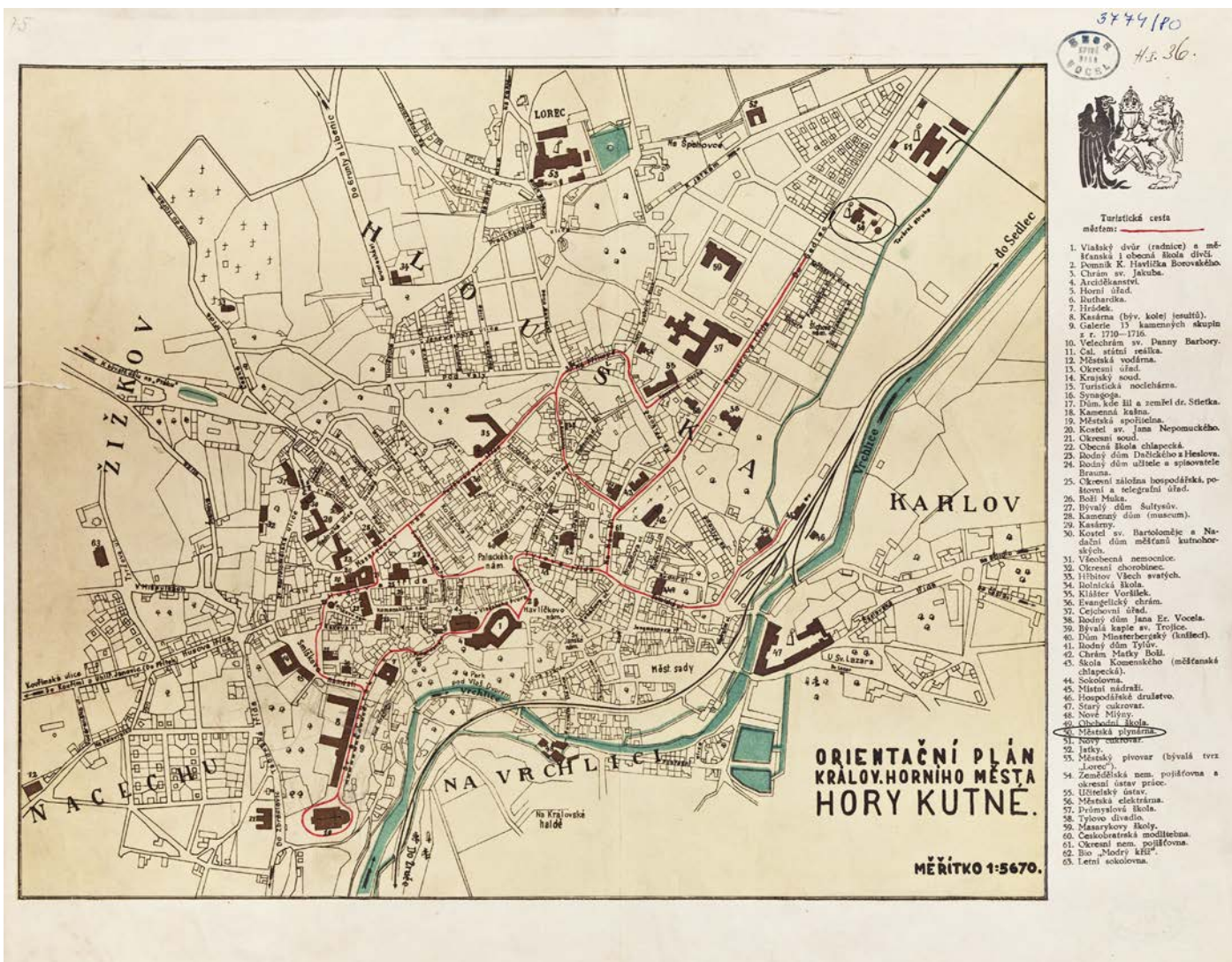
Se zavedením plynu v Kutné Hoře byla zároveň vybudována

Fotografie městské plynárny, fotoarchiv ČMS

nová plynárna. Vznikla na bývalém předměstí Hlouška s čp. 68. Pozemkové knihy dokládají, že se jednalo o parcely č. 1787 a 941 patřící původně obecnímu školnímu fondu. Od toho v roce 1881 pozemek odkoupila za 910 zlatých městská rada. Dnes bychom bývalou plynárnu našli v Masarykově ulici za známým obchodem Gayer v místě posledních panelových domů.

Stavební vývoj plynárny můžeme sledovat v kutnohorském archivu, kde se nalézá přímo dokument *Stavební účel*. Zde jsou záznamy o všech firmách, které se podílely na stavbě plynárny. Nahlédneme alespoň do některých z nich. U zrodu plynárenských budov stál stavitel **Václav Štěpánek z Mladé Boleslavi**, který se svou nabídkou vyhrál výběrové řízení. Se stavebními pracemi byl hotov 16. listo-

Mapa Kutné Hory z roku 1928, mapový list 19, sbírka ČMS, inv. č. A 147

3D modely Městské plynárny i v dnešní zástavbě, autor M. Cetkovský

padu roku 1881, kdy probíhala kolaudace i konečné vyúčtování. Za své práce pan Štěpánek obdržel od městské rady 18 840 zlatých a 9 krejcarů. Další stavební práce připadly pražské firmě **F. Ringhoffer**, která zřídila plynajem o obsahu 500 m³. Dodala zároveň i veškeré aparáty a parní kotel. Za své práce si firma účtovala 2 669 zl. 41 kr. za plynajem a 2 587 zl. za aparáty s kotlem. Ve *Stavebním účelu* můžeme dále sledovat i vybudování pouličních lamp, na kterém se podílela **Česká montánní společnost**. Ta dodala 19 stojanů s lampami, které pak **kutnohorský slévář František Vaníček** zabudoval na domy a veřejná místa a zároveň provedl jejich napojení na plynové potrubí. Celkem město za zavedení plynových lamp zaplatilo 3 048 zl. 69 kr. Byla to i další řada prací, která souvisela s výstavbou nové plynárny – tesařské práce, pořízení různých strojů a hmot, zednické práce apod. Stavba plynárny trvala do března roku 1882, tehdy vyplatil městský úřad celkovou částku 63 759 zl. 14 kr.

S rozšiřováním přípojek pro nové odběratele plynu rostla i potřeba plynárnu modernizovat. V roce 1906 dochází k přestavbě plynovodu spolu s plynodemovým zvonem. Plynodem o objemu 1 000 m³ postavila První kolínská strojírna, slévárna a kotlárna K. J. Wiesner. Tehdy si městská rada vyjednala půjčku 35 000 K u Ústřední banky českých spořitelien v Praze. Další práce, zejména betonářské, zajistila firma Hrůza & Rosenberg, podnikatelství betonových staveb a továrna stavebních výrobků v Praze, která postavila železobetonovou nádrž na plyn. Stavbu devíti retortových pecí soustavy Krostovy provedla firma Karel Krčil v Praze.

K výrobě plynu se používalo uhlí z Kladna, Nýřan a uhlí hornoslezské. Vedlejšími produkty vznikajícími při výrobě plynu byly koks a dehet, s nimiž plynárna také obchodovala. Hlavním produktem však byl samotný plyn, který byl dodáván nejen pro osvětlování města, ale i do jednotlivých úřadů, budov, továren a v neposlední řadě i do domácností. Cena za 1 m³ plynu se pohybovala v Kutné Hoře mezi 6–12 krejcarů. Nejlevnější plyn účtovala plynárna místní radnice, radnici a také městu za osvětlení ulic.

Obava z plynu a první odběratelé

Ze začátku se obyvatelé obávali plyn používat a prvotní odběry plynu byly nízké. Proto se správa plynárny snažila svou činnost zpropagovat. Přitom jí byla nápomocna i městská rada, která přikročila k osvětlování kutnohorských ulic, náměstí, obecních úřadů a veřejných budov plynem, aby Kutnohořané získali k tomuto zdroji důvěru. Nakonec spotřeba plynu stoupala, jak se můžeme dočíst z účetních záznamů. Mezi první odběratele plynu patřily např. radnice, reálka, továrna na potisk látek S. Taussiga, cukrovar Michaela B. Tellera či nemocnice, která si prvotně nechala zavést plyn především kvůli osvětlení na operačním sále. V roce 1886 je za plyn účtováno dalším firmám, jako například truhlárně Antonína Vítka, oděvnímu záводу Emanuela Bělského, sodovkárně u Vlašského dvora, líkérci M. Markuse. Plynový motor o 4 koňských silách si nechává zavést i stavitel varhan a harmonií Jan Tuček do své dílny, tedy do kaple Božího těla. Plyn začaly využívat i drobné podniky jako výčepní, hoteliéři, obchodníci, ale také úřady a jiné instituce – spořitelna, krajský soud, pošta, TJ Sokol, zpěvácký spolek, nádraží atd. Smlouvu o zavedení plynu si vyžádala v roce 1889 i tabáková továrna.

Střípky ze žádostí živnostníků

Dne 3. dubna roku 1887 žádá pro svou hostinskou zahradu hotelu U Zlaté stoupy osvětlení s osmi plynovými lampami hoteliér Josef Beneš. Se svou žádostí prosí i o další umístění plynové lampy v Mariánské ulici u kostela Panny Marie Na Náměti, která je pro příchozí hosty velmi tmavá a nepřehledná. Jeho žádosti městská rada vyhověla.

Dne 28. října 1889 si obyvatelé Tylovy ulice stěžují na nedostatečné osvětlení ulice s tvrzením, že řádná lampa vždy bývala na hotelu Modrý kříž a nyní zde již není. Prosí slavnou městskou radu, aby ráčila tento nedostatek odstranit, neboť se ulicí trousí cizí lidi na vlakové nádraží a brzy se může stát nějaké neštěstí.

24. února 1891 žádá městskou radu továrník Michael B. Teller pro svůj cukrovar levnější tarif plynu za m³, s ohledem na to, že se řadí mezi největší odběratele plynu v Kutné Hoře.

14. července 1893 Společenstvo výčepníků v Kutné Hoře žádá městskou radu o levnější tarif za m³ plynu, s odvodněním, že právě hostinští jsou hlavními odběrateli plynu ve městě. A účtuje se jim 12 krejcarů za m³ plynu oproti sou-

Stavba plynovodu, soukromý archiv Michala Cetkovského

kromníkům, kteří používají plyn k pohonu svých strojů a platí pouhých 11 krejcarů za m³. Hostinští dokonce poukazují na výhodný tarif 10 krejcarů za m³, který má C.k. tabáková továrna v Sedlci.

Spotřeba plynu rostla až do roku 1913, kdy byla správou obce postavena městská elektrárna, která se stala velkým konkurentem plynárny. Obě společnosti si začaly tzv. přetahovat zákazníky poskytováním různých výhod. „Plynárna svým zákazníkům slibovala pohotový plyn, dodávající vždy teplo pro byty bez zdlouhavého zatápění, teplou vodu pro kuchyně i koupelny, rychle vaří, smaží, vypere, usuší, vyžehlí, zkrátka zbaví hospodyňky otroctví v domácnostech.“

V krizi přišel vynález "Auerovy punčošky", která změnila princip plynového osvětlení z plamenného na žárové. Plyn začal být opět konkurenceschopný elektríně. V roce 1940 osvětlovalo pražské ulice a náměstí už více než 9 tis. plynových svítilen. Vzestup zákazníků zaznamenala i kutnohorská plynárna poté, co v roce 1939 proběhla modernizace výrobního zařízení plynárny. To se skládalo ze dvou retortových pecí, a to šestiretortové a devítiretortové. První pec byla postavena Západočeskými šamotárny a druhá firmou Kulmitz. Dále se výrobní zařízení skládalo z chladiče, exhaustoru, odlučovače dehtu, oběhového regulátoru, naftalinové pračky, dvou čističů mokřých uzávěrů, staničního plynoměru a dvou plynojemů, jednoho o objemu 500 m³ a druhého 1 000 m³. Exhaustor a odlučovač dehtu byl dán do provozu v lednu roku 1940, tím se zvýšila výroba plynu z 1 q černého ostravského uhlí o 6–7 m³ plynu proti dřívějšímu 26–28 m³ plynu z 1 q při kvalitnějším uhlí.

Denní výrobní kapacita tehdy byla min. 600 m³ a max. 1 200 m³. Za rok 1939 bylo vyrobeno pro soukromou spotřebu 104 782 m³ plynu, celková výroba včetně plynu pro veřejné osvětlení dosáhla 194 534 m³. Od počátku roku 1940 bylo získáno 170 nových odběratelů, čehož bylo dříve dosaženo teprve za 5–7 let.

Dělnictvo v plynárně s plynmistrem Josefem Pánkem a jeho synem Václavem, 1909, soukromý archiv Michala Cetkovského

Josef a Václav Pánkovi na motocyklu Walter, 1914, soukromý archiv Michala Cetkovského

Dcera Jaromíra Pánková na dvoře plynárny, soukromý archiv M. Cetkovského

Personální obsazení Městské plynárny dle Adresáře horního města Kutné Hory

Rok 1891

Administrativní správu vede pokladní úřad městský.
Technický dozor má Jan Ladislav, městský stavitel.

Rok 1912

Městský plynmistr: Václav Pánek.

Rok 1923

Předseda správní rady: Josef Mašina.
Členové správní rady: Alois Kopejzna, Čeněk Holan, Jan Kozák, František Hlubuček, Ing. Vojtěch Novotný, Rudolf Kruliš, Karel Hendrych, František Prokop.
Účetní: František Vysypal.
Plynmistr: Václav Pánek.

Rok 1933

Předseda správní rady: Josef Mašina.
Členové správní rady: Petr Blahník, Jaroslav Bouška, Antonín Fikar, Josef Chyba, Ing. Jan Novák, František Pokorný, Aleš Ruth, Josef Umlauf.
Úřednictvo: Václav Pánek, plynmistr – techn. správce.
Ferdinand Zelený, přednosta měst. účtárny.

Život v kutnohorské plynárně

V městské plynárně prožila svůj život řada rodin. Plynmistr, který získal místo v plynárně, měl zároveň i nárok na bezplatný byt s otopem a světlem za podmínky vedení neustálého dozoru. V Kutné Hoře máme jedinečnou příležitost sledovat po dvě generace život rodiny Pánkových. Pánkovi pocházeli původně z Prahy a Přeštic u Plzně. Místo plynmistra v Kutné Hoře získal Josef Pánek v roce 1894.

Václav Šťastný, tragicky zahynulý topič, soukromý archiv PhDr. Lukáše Provaze

Vládní komisař
města Kutné Hory.

V Kutné Hoře, dne 3. června 1944.

Paní

Hedvice Šťastné,
v Kutné Hoře čp. 464.

Vážená paní Šťastná!

U příležitosti tragického úmrtí Vašeho milého chotě, který
byl řádným a věrným spolupracovníkem v mé městské plynárně,
projevují Vám svou nejhlubší soustrast.

A co je, i jeho druhú hluboce cítěná účast, může Vám býti jen
malou útěchou ve Vašem těžkém utrpení.

V uznání věrných služeb Vašeho zemřelého chotě, poukazují Vám
z mé městské pokladny částku

K 5.000.-

S pozdravem

vládní komisař :
Josef Reif.

Projevení soustrasti komisaře Josefa Reifa pozůstalým, soukromý archiv PhDr. Lukáše Provaze

Nahradil tak Václava Machovce, který zemřel 27. srpna 1891. Josef Pánek se narodil v roce 1857 v Praze ve Vršovicích. Vyučil se zámečníkem při Pražské plynárně a dokonce chvíli pracoval jako osvětlovač scén Národního divadla před jeho vyhořením. V Kutné Hoře začal pracovat již dříve, a to v roce 1890 na městském vodovodu a na plynovodu pro tabákovou továrnu. V roce 1877 se oženil s Františkou Heinz a měli společně pět dětí – prvorozeného syna Josefa, tři dcery, které zemřely bohužel v útlém věku, a jako poslední se v roce 1886 narodil druhorozený syn Václav. Oba synové se věnovali stejnému řemeslu. Starší Josef působil od roku 1903 jako první plynmistr v plynárně v Čáslavi. Mladší Václav přebírá správcovství po svém otci v Kutné Hoře pravděpodobně v roce 1912. Plyn byl tenkrát na vzestupu, a tak byla práce správců – plynmistřů velmi dobře placená. Dle dochované korespondence se těšili velké úctě a měli dokonce i služební. Syn Václav se pak věnoval cyklistice a dokonce spolu se svým pozdějším švagrem Josefem Jandou vedli Spolek velocipedistů v Kutné Hoře. Jejich záliba se pak rozšířila o motocykly, na kterých podnikali řadu výletů, což si také žádalo jisté finanční zázemí. Dále byl Václav milovníkem knih, dodnes se v jeho knihovně nachází i kniha s podpisem od Mikuláše Alše. Dle dochované korespondence víme, že si dopisoval i s řadou významných osobností z celého světa. V roce 1920 se Václav Pánek oženil s Marií Jandovou (sestrou živnost-

níka Josefa Jandy). V roce 1921 se jim narodila dcera Jaromíra. Ta v plynárně strávila celé své dětství až do tragické smrti svého otce, který spáchal sebevraždu 29. 1. 1939. Nikdo nevěděl, z jaké příčiny ukončil Václav svůj život. V plynárně tak nastaly nelehké časy umocněné ještě nástupem německé okupace a 2. světovou válkou. Skončila tím i působnost rodiny Pánkových v plynárně. Dcera Jaromíra Pánková se provdala za krejčího Aloise Cetkovského, který měl v Kutné Hoře oděvní závod. Po svatbě se k němu přestěhovala společně s maminkou. Cetkovským se narodili synové Václav a Michal. Právě syn Michala Cetkovského, také Michal, uchovává jako pokračovatel rodu památku a archivní materiály rodiny bývalých plynářů Pánků.

Ani následující léta smutek nepustil plynárnu. Přispěla k tomu další tragická událost, která se odehrála v roce 1944. Tehdy zemřel jeden z topičů, jednalo se o Václava Šťastného. Narodil se 4. září 1899 v Církvicích, poté žil v Kutné Hoře a od svých 30 let pracoval jako topič v místní plynárně. Dne 11. května 1944 se na něj vinou špatného technického stavu otevřela pec a vysypal hořící obsah. Utrpěl popáleniny III. stupně, kterým 2. června 1944 v kutnohorské nemocnici podlehl. Jeho pozůstalými byly manželka Hedvika a 13letá dcera Dáša. Německý vládní komisař Josef Reif, který tehdy vedl Kutnou Horu, vdově poukázal 5 000 K a dalších 1 025 K se vybralo ve sbírce mezi zaměstnanci plynárny. Navíc Úrazová pojišťovna pro Čechy v Praze poukázala vdově 3 463,30 K, protože událost kvalifikovala jako „podnikový úraz“. (Z uvedené sumy bylo 1 650 K poukázáno Okresní nemocenské pojišťovně v Kutné Hoře na pokrytí léčebných výloh.)

Po skončení druhé světové války ještě plynárna krátce fungovala. Poté byla 3. listopadu roku 1950 zestátněna a spadala pod národní podnik Středočeské výroby plynu. Další změna nastala 18. května 1962, kdy přešla pod národní podnik Středočeské plynárny Praha 4 – Michle. Toto je poslední zmínka o bývalé kutnohorské plynárně v pozemkové knize. Pravděpodobně v letech 1964–1968 byla postupně demolována.

Použitá literatura, zdroje:
SOKA Kutná Hora, fond Městský úřad Kutná Hora, spisová manipulace 1850–1932, Městská plynárna (1880 až 20. léta 20. století)
Soukromý archiv Michala Cetkovského, Kutná Hora
Soukromý archiv PhDr. Lukáše Provaze, Kutná Hora
Adresář horního města Kutné Hory 1891, 1912, 1923, 1933
Naše Praha, Praha, 1940, ročník II., č. 7–8, s. 32
Kutná Hora město stavitelských památek. *Cestovní zpráva*, Praha, 1942, č. 8., s. 19–20
Štrobl Miroslav, Uctívá poklona, Žehušice, 2017, s. 33–36

KV

Zajímavé knihy v muzejní knihovně

Chroust, Adam. Miloslav Stingl. Biografie cestovatelské legendy. Vydání první. V Brně: Jota, 2016. 538 stran.

JUDr. et PhDr. Miloslav Stingl (19. 12. 1930–11. 5. 2020) byl fenomenální cestovatel, etnograf, spisovatel a vysokoškolský pedagog. Za více než dvacet let, jež mu cestování zabralo, navštívil 150 zemí a napsal 43 knih, které se na knižním trhu objevily celkem v 240 vydáních. Ovládal 17 jazyků, poznal řadu domorodých kultur a stal se čestným náčelníkem severoamerického indiánského kmene Kickapoo.

Autorovi knihy Adamu Chroustovi se po několikaletem přátelství s M. Stinglem podařilo získat jeho souhlas se zpracováním rozsáhlého cestovatelského archivu a začít ho zpracovávat do obsáhlé biografické práce. Kniha je uceleným obrazem Stinglových životních osudů. Jeho bohatá literární tvorba je v ní spojena s dosud nezveřejněnými vzpomínkami.

Najdeme zde více než 500 unikátních fotografií, velkoformátovou ručně malovanou mapu světa s vyznačenými nejdůležitějšími zahraničními cestami, seznam česky a cizojazyčně vydaných knih, výběr rozhlasových pořadů, přehled dokumentární techniky, kterou M. Stingl na cestách používal, abecední seznam navštívených států a mnoho dalšího. Předmluvu napsal cestovatel Miroslav Zikmund.

Do knihovny Českého muzea stříbra knihu v roce 2019 daroval jeho numismatik a Stinglův přítel Zdeněk Petráň.

EN

Odborní pracovníci Českého muzea stříbra:

Mgr. Lenka Mazačová
ředitelka muzea
historie – raný novověk a 19. století, dějiny cyklistiky
reditel@cms-kh.cz

Mgr. Eva Altová
historie uměleckého řemesla
altova@cms-kh.cz

Eva Entlerová, BBus (Hons)
knihovna
knihovna@cms-kh.cz

Bc. Marie-Anna Kociánová
muzejní edukace
kocianova@cms-kh.cz

RNDr. Jana Králová
geologie
kralova@cms-kh.cz

Bc. Josef Kremla
vedoucí odborného oddělení
historie, numismatika
kremla@cms-kh.cz

Mgr. Kristýna Svobodová
historie umění
svobodova@cms-kh.cz

Mgr. Kateřina Vavrušková
historie – 20. století
vavruskova@cms-kh.cz

Mgr. Martin Zelený
etnografie
zeleny@cms-kh.cz

Věstník z Hrádku – Zpravodaj Českého muzea stříbra v Kutné Hoře. Vydává: České muzeum stříbra, příspěvková organizace, Barborská 28, 284 01 Kutná Hora, IČ 00342246. Redakce a redakční rada: Eva Altová (EA), Eva Entlerová (EN), Tereza Linková Jurusová (TLJ) šéfredaktor, Jana Králová (JMK), Josef Kremla (JK), Lenka Mazačová (LM), Kristýna Svobodová (KS), Kateřina Vavrušková (KV), Martin Zelený (MZ). Fotografie: fotoarchiv ČMS. Grafické zpracování: Tereza Linková Jurusová. Tisk: Grafický závod NEKOLA spol. s r.o., Vladislavova 336, Vnitřní město, 284 01 Kutná Hora, IČ 42750075. Distribuce: České muzeum stříbra, p.o. – Hrádek, Kamenný dům. Registrace: MK ČR E 23776. Náklad 500 ks. Periodicita: půlročník. Toto číslo vychází: 19. května 2023. Příští číslo vyjde v říjnu 2023.

